

ბერიკები სოფელ საბუედან

**ხალხურ სანახაობათა შემსწავლელი ექსპედიცია
პროფესორ დიმიტრი ჯანელიძის ხელმძღვანელობით
(1974 წლის 24-26 თებერვალი)**

საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიმიტრი ჯანელიძის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თეატრისა და კინოს მუზეუმში დაცულ ექსპონატებსა და საარქივო მასალებს შორის, რომლებიც უნივერსიტეტის ათწლეულების ისტორიას ასახავს, გამორჩეული მნიშვნელობისაა მუზეუმის ფოტოკოლექცია – გასული საუკუნის დოკუმენტური მათიანე. აქ, თეატრალური ინსტიტუტის საკურსო, სადიპლომო სპექტაკლების, სტუდენტ-პედაგოგებისა თუ სასწავლო პროცესის ამსახველ ფოტომასალასთან ერთად, დაცულია ქართული თეატრმცოდნეობის პატრიარქის, თეატრის ისტორიის ცნობილი მკვლევრის, პროფესორ დიმიტრი ჯანელიძის ინიციატივით 1973 წლის იანვარში ჩამოყალიბებული „ხალხურ სანახაობათა შემსწავლელი პირველი ექსპედიციის“ ამსახველი ფოტოები. ისინი კახეთში, სოფ. საბუეში, 1974 წლის 24-26 თებერვალს მოწყობილი ექსპედიციების დროსაა გადაღებული. ამ ექსპედიციის მიზანი სოფელ საბუეში გამართული – „ბერიკობისა“ და „ყენობის“ კვლევა და ფიქსაცია იყო. თითქმის ნახევარი საუკუნის წინანდელი ეს ფოტოდოკუმენტები, თეატრის ისტორიის მკვლევართათვის დღეს უკვე საარქივო მასალაა.

ქართული თეატრის საწყისებთან დაკავშირებული და საუკუნეების განმავლობაში ცოცხალი ხალხური სანახაობები – „ბერიკაობა“ და „ყეენობა“, ტრადიციულად ყველიერის კვირაში იმართებოდა. მისი გეოგრაფიული არეალი კი მთელ საქართველოს მოიცავდა. მართალია, ამ ხალხური სანახაობების ძირითადი დრამატურგიული ქარგა თითქმის ერთგვაროვანი იყო, მაგრამ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში, განსხვავებული დეტალებითა და სახასიათო თავისებურებებით გამოირჩეოდა. თავისთავად „ბერიკაობა“ და „ყეენობა“ ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა როგორც შინაარსით, ისე სანახაობრივი სტრუქტურით.

1974 წლის 24-26 თებერვალს მოწყობილ ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ თეატრმცოდნეობის ფაკულტეტის სტუდენტები, თეატრის მომავალი ისტორიკოსები. მათ, პროფესორ დ. ჯანელიძის ხელმძღვანელობით, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო) უნდა აღედგინათ ძველი ქართული ხალხური სანახაობები „ბერიკაობა“ და „ყეენობა“. ეს სანახაობები უხსოვარი დროიდან იმართებოდა და გაზაფხულის დადგომის, განაყოფიერების, სამიწათმოქმედო კულტის დღეობის, მნათობთა თაყვანისცემის საზეიმო დღესასწაულის ხასიათს ატარებდა.

დიმიტრი ჯანელიძის „ხალხურ სანახაობათა შემსწავლელი და აღმდგენელი“ ჯგუფის პირველ ექსპედიციაში, სტუდენტებთან ერთად (ა. ცხადაშვილი, თ. ტატუნაშვილი, გ. კახელი, ნ. ხუსკივაძე, ნ. ასანიშვილი, მ. კობახიძე, ნ. მაჭავარიანი, მ.წულუკიძე, მ. ამაშუკელი), მონაწილეობდა თავად ექსპედიციის ხელმძღვანელი, იმჟამად ახალდაფუძნებული საქართველოს შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრალური ინსტიტუტის სამეცნიერო-კვლევითი სექტორის თავმჯდომარე, დიმიტრი ჯანელიძე და „სექტორის“ მეცნიერ-თანამშრომლთა ჯგუფი: ე. დავითაია, პ. ურუშაძე, თ. კვანტალიანი, კინომცოდნე გ. დოლიძე, ისტორიკოსი კ. კუცია, ოპერატორები: გ. ფირცხალავა და გ. კობერიძე.

დღე პირველი. სოფ. საბუეში ბერიკაობისათვის მზადება გამთენიისას დაიწყო. სოფლის შესასვლელში ფერადი ხალიჩებით მორთული დიდი ურეში იდგა, რომელშიც ორი ხარი

იყო შებმული. იქვე დაბმულ ვირს ყეენისთვის ამზადებდნენ. ბერიკები ექსპრომტად მომზადებულ ტექსტს იმეორებდნენ. შემდეგ ისინი ორ ჯგუფად – ყეენად, ყეენის ჯარისკაცებად და მოენედ (ანუ თარჯიმნად) და მოენის ჯარისკაცებად გაანაწილეს. ამის შემდეგ, პროცესია სოფლისაკენ დაიძრა. გზაზე მათ შეუერთდა ანაფორიანი მღვდელი-ბერიკა და სანახაობაც ნელ-ნელა აზარტში შევიდა.

ამჯერად ყენი რუსი იყო, რადგან, როგორც „საბუელები“ განმარტავდნენ, – „დღეს რუსი გემართავსო“. რუს ყენს ორდენებითა და ჯინჯილებით დახუნძლული საბჭოთა ჯარისკაცის შინელი ეცვა, თავზე მაღალი, ხელნაკეთი წოწოლა ქუდი ეხურა და გაურკვეველ ენაზე საუბრობდა, რასაც მოსახლეობას მოენე-ბერიკა უთარგმნიდა.

როცა ურემმა სოფელი კარდაკარ ჩამოიარა, დიდი წკებლით „აღჭურვილი“ მოენე, ყიყინითა და ხმაურით დაერია ოჯახის წევრებსა და თავშეყრილ მაყურებელს (წკებლა შინდის ხის მასალისგან უნდა ყოფილიყო გამოთლილი), რათა მათთვის, რაც შეიძლება უხვად „აეწაპნა“ სასურველი დოვლათი (პური, ღვინო, კვერცხი, ქათამი, ყველი, ფული და სხვა). ბერიკა-მოენე, აუცილებლად მოხერხებული, ცბიერი და არტისტული უნდა ყოფილიყო. როდესაც ხარკის ასაკრებად რომელიმე ოჯახის კართან მყოფი ყენი ბრძანებდა, რომ მისთვის მიერთმიათ ერთი კალათი კვერცხი, ერთი თონე პური ან ხილი, მოენე მუდამ თავის სასარგებლოდ თარგმნიდა ხოლმე. იგი მოსახლისაგან, ერთის მაგიერად, ორს ან სამს მოითხოვდა.

ყენი და მოენე თამამად შედიოდნენ მათთვის სასურველ ნებისმიერ ოჯახში. ყენს, ამ დაუპატიუებელ უცხოტომელ „სტუმარს“, მისი რისხვის დასაცხრობად, ან კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად, უხვად სთავაზობდნენ ღვინოს, რასაც იგი ხარბად ეწაფებოდა. ხარკის აკრეფის შემდეგ, ურემზე მჯდარი, ნადავლით კმაყოფილი, დანაყრებული და გვარიანად შეზარხოშებული რუსი ყენი, ვნების დასაცხრობად 16 წლის გოგოს მოითხოვდა. წინააღმდეგობის გაწევის უფლება არავის ჰქონდა. ამიტომაც მასთან უმაღლ მიჰყავდათ რუსი ქალის ნიღბოსანი ბერიკა, სახელად „დუსია“. საყენოდ „მიძღვნილი“, რუსული ხასიათით გამორჩეული, ახალგაზრდა და ჯანიანი, თავისუფალი ყოფაქცევის ქალი იყო. იგი მხიარულად ესალმებოდა სოფლის მოსახლეობას, კეკლუცად ადიოდა ურემზე და მოენისა და ყენის შუაში იკალათებდა. „დუსიას“ განუყრელი თანამგზავრი გახლდათ მისი საეჭვო მეგობარი, ხელნაკეთნიღბიანი ექიმი. ლოთი ყენის უყურადღებობით გათამამებული ვნებიანი „დუსია“ ყველას უხვად უნაწილებდა თავის სითბოსა და ალერსს. იგი ექიმსა და დახეულანაფორიან მღვდელ-ბერიკასაც არ ტოვებდა გულნაკლულს.

მოძღვარს ყელზე დახვრეტილფსკერიანი საცერი ეკიდა, ქვემოდან ამოკრული ტომრით. მის ხარბ, ქურდბაცაცა ბუნებას, ნათელს ჰფენდა საცერში ჩაყრილი ფულით გავსებული ტომრის ქურდული დასაკუთრება და მისივე ჯიბიდან ამოჩრილი, მოპარული, ურჩი მამლის კული. მღვდელი-ბერიკა ხშირად თათბირობდა ნიღბოსან ჯარისკაც-ბერიკებთან და მათთანაც „საეჭვო გარიგებებში“ იყო ჩართული.

ჯარისკაც-ბერიკებს ტანზე ცხვრის ტყავის ტყაპუჭები, ფეხზე კი ქალამნები ეცვათ. სახეზე მათ ფერადი ბაფთებით შემკული ნიღბები ჰქონდათ აფარებული და თავზე წამოსკუპებულ ხელნაკეთ ქუდებზე, გასული საუკუნის 70-იანი წლების სახელოვან, ძირითადად, სილამაზით სახელგანთქმულ მანდილოსან მსახიობთა (ლეილა აბაშიძის,

ლია ელიავას, ლუდმილა გურჩენკოს, ანასტასია ვერტინსკაიას და სხვ.) სურათები ჰქონდათ დამაგრებული. ყეენობაში მონაწილეობდნენ, აგრეთვე, მელიის, თხისა და კატის ნიღბოსანი ბერიკებიც. მათაც, თავიანთი ცბიერი ხასიათის შესაბამისად, ხელში უფსკერო, ქვემოდან ტომარაამოკრული საცერი ეკავათ. როდესაც მასში რაიმეს ჩაუგდებდნენ, ის პირდაპირ ნაჭრის ტომარაში ამოჰყოფდა თავს, რაც, ბუნებრივია, მხოლოდ მათი საკუთრება ხდებოდა.

საბუეს ბერიკობაში მონაწილეთა შორის იყო, აგრეთვე, წკებლამომარჯვებული ორი ჭორიკანა ქალი-ბერიკაც. აღსანიშნავია, რომ ბერიკები, ძირითადად, მამაკაცები იყვნენ. მამაკაცები იყვნენ „დუსიაცა“ და „წკებლიანი ჭორიკანა ქალებიც“.

ბერიკები ყეენთან და მოენესთან ერთად გადაადგილდებოდნენ ურმით, მათთან ერთად შედიოდნენ ოჯახებში, ითხოვდნენ: პურს, ღვინოს, ქათამს, კვერცხს, ყველსა და ფულს. ოჯახიც შეძლებისამებრ უმასპინძლდებოდა მათ. მაყურებელი სიამოვნებით შესცქეროდა, გზადაგზა სანოვაგის აკრეფის შემდგომ, გაცილებით უფრო მარჯვე და ცბიერი ბერიკების სიხარბით განაწყენებული, მოტყუებული ბერიკების უეცარ დაჭიდებებს. ამ კონფლიქტურ სცენებს, მუსიკაც ახლდა თან. საკრავიერი ინსტრუმენტებიდან, სანახაობის მომწყობნი, ძირითადად, ზურნას, დაირასა და დუდუკს იყენებდნენ.

ნიღბოსან ბერიკებს უყვარდათ ხალხთან ურთიერთობა. მაყურებლისგან ფულის მოთხოვნის რიტუალს ენაცვლებოდა მათთან გასაუბრება, არაერთი საოხუნჯო სცენა, სურათების გადაღება და ა.შ.

ბერიკობის დასასრულს, სოფლის ბოლოს არსებულ მდინარესთან, ვირზე პირუკულმა მჯდარი ყეენისა და მოენის ჭიდაობა იმართებოდა. როგორც წესი, ამ ბრძოლაში დამპყრობელი ყეენი მარცხდებოდა. აკრეფილი ხარკით დახუნძლული ბერიკები კი, სოფლის მოსახლეობასთან და მოწვეულ სტუმრებთან ერთად, ლხინს მართავდნენ. ისინი გათენებაამდე ზეიმობდნენ მტერზე გამარჯვებას და ხალისიან ცეკვა-თამაშში ატარებდნენ დროს.

„ბერეკაობის“ მეორე დღეს ამავე სოფელში შეეხვედით სოფლის უხუცესს, პირველ ბერეკად აღიარებულ დათა დათუკაშვილს და მის ძმისშვილს, გიორგი დათუკაშვილს. როგორც მათ გვიამბეს, – „სანამ „ბერეკაობა“ სოფლის სახალხო დღესასწაულად გადაიქცეოდა, ანუ წარმართული ხანის იბერიაში, მთავარ ღვთაებად მთვარე მიანჩნდათ. ქართულ ფოლკლორში ცნობილია მნათობთა თაყვანისცემის ამსახველი სიმღერა-ლექსებიც („მზე შინა და მზე გარეთა“, „ნათელმა მთვარემა ბრძანა“, „ნანინა“, „ზეცას ვიყავ, ზეცა ვნახე“ და სხვა). მთვარის ხატს შეწირულ ყმებს სამსხვერპლოს წინაშე დააყუდებდნენ ხოლმე და ქურუმები მათ გულს უგმირავდნენ. თეთრებში გამოწყობილი მლოცველი ქალები მსხვერპლს გარს უვლიდნენ, ჯერ დასტიროდნენ, შემდეგ მათ გარშემო სამგლოვიარო ფერხულს მართავდნენ... ახლა გვითხრეს, რომ ისევ უნდა აღდგეს „ბერეკაობა“ და მისი საწყისები, რამაც ძალზე გაგვახარა. ახალგაზრდა

ბერიკებიც დიდი ენთუზიაზმით ეკიდებიან ამ ახალ წამოწყებას. ისინი მეკითხებიან რჩევებს, აინტერესებთ ტრადიციისამებრ, როგორ უნდა შეძლონ სანახაობის აღდგენა, რა ჩაიცვან და ა. შ. მართალია, ბევრი რამ მაინც შეიცვლება, მაგრამ რას ვიზამთ, თავად დროებაც იცვლება“.

ფოტოზე აღვებჭდეთ ბატონ ღიმიტრი ჯანელიძისა და სოფ. საბუეს პირველი ბერიკა დათა დათუკიშვილის დიალოგი. დ. დათუკიშვილთან ვრცელი ინტერვიუ ჩაწერა დიდმა ქართველმა მსახიობმა აკაკი ვასაძემაც. ბერიკათა სახელოვანი პატრიარქი ინტერვიუზე დათანხმდა სტუდენტებსაც – მ. ამაშუკელს, ა. ცხადაშვილს, ნ. ასანიშვილს, ნ. ხუსკივაძეს.

მელიის ნიღბოსანმა ბერიკებმა დ. ჯანელიძესთან და გ. დოლიძესთან ისურვეს სურათის გადაღება. „დუსია“ ბატონი ღიმიტრი ჯანელიძით მოიხიბლა. ბერიკებმა სტუდენტებიც არ დატოვეს „ფოტოსესიის“ გარეშე. ამ დროს, მოენის ნიღბოსანი – ბერიკები სოფელში დარბოდნენ სანოვაგის ასაკრეფად, ხოლო ყენის ჯარისკაცმა ბერიკებმა სტუდენტი მ. ამაშუკელი გაიტაცეს ყენისთვის მისართმევად.

საბუეში კახეთის სხვადასხვა სოფლიდან (მაღარო, არბოშიკი და სხვა) ჩამოდიოდნენ ხოლმე ბერიკაობის სანახავად. XX საუკუნის 70-იანი წლების საქართველოში, მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო წარმართობის ხანის დღესასწაულის აღდგენა. სწორედ ამ წლებში გაფართოვდა ეროვნული თეატრალური საწყისებისა და მისი სახეცვლილებების შესწავლის პროცესი. თუ საქართველოს ყველა კუთხეში ამჟამადაც, XXI საუკუნეშიც მოხერხდება „ბერიკაობის“ და „ყენობის“ ამ ორიგინალური ეროვნული დღესასწაულების აღდგენა, ძალზე შთამბეჭდავი გახდება მისი ახალ რეალობაში შემორჩენილი საწყისებისა და მოდერნიზებული ფორმების როგორც კვლევა, ისე მისი ტურისტულ სანახაობებში ჩართვაც.

მნიშვნელოვანია, ასევე, აღინიშნოს, რომ მუზეუმში დაცული ამ საარქივო ფოტომასალით საინტერესოდ იკვეთება უძველეს სანახაობათა დროში ტრანსფორმაციის სურათი – დრამატურგიულად ერთ სახალხო თეატრალიზებულ სანახაობად შერწყმული „ბერიკაობა“ და „ყენობა“, რაც ვფიქრობთ ცალკე კვლევის საგანია.

საქართველოს შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრალური ინსტიტუტის „ხალხურ სანახაობათა შემსწავლელი ექსპედიცია“, ზოგადად, უმაღლესი სასწავლებლის სასწავლო და კვლევითი პროცესების ერთიანობის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშადაც შეიძლება მივიჩნიოთ. ამის დასტური იყო 1974 წლის 29 მაისს გამართული, ექსპედიციაში მონაწილე სტუდენტების კონფერენცია „ბერიკები სოფელ საბუედან“ და მათი პირველი სამეცნიერო ნაშრომები.

